

Roosevelt-İnönü Diplomatik İlişkileri: Kişisel Yazışmalar Üzerinden Bir Analiz (1939-1945)

Osman Kubilay Gül |ORCID: [0000-0001-9829-1819](https://orcid.org/0000-0001-9829-1819) |E-Posta: kubilaygul@gmail.com

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Sivas,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04f81fm77>

Öz

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı küresel kaos ortamında, dönemin ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü arasındaki ilişki resmî-politik yaklaşımların da ötesinde oldukça samimi bir görüntü çizmektedir. Bu bağlamda çalışma, 1939-1945 yılları arasında iki liderin geliştirdiği kişisel hukuku ve mektuplaşmaları mercek altına almaktadır. Savaşın en kritik ve buhranlı evrelerinde gerçekleşen pul değişimi, karşılıklı fotoğraf paylaşımları, özel gün tebrikleri ve gayri resmi mektuplar; dönemin katı bürokratik kalıplarının ötesinde işleyen insani ve samimi bir iletişim ağının varlığını belgelemektedir. Amerikan Ulusal Arşivleri (NARA) fonlarından elde edilen ve bir bölümü yakın dönemde araştırmacıların erişimine açılan birincil kaynaklar, Roosevelt'in kişisel diplomasiyi bilinçli ve sistematik bir stratejik araç olarak kullandığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşımın, Türkiye'yi Mihver tehdidinden uzak tutarak Müttefikler bloğuna dâhil etmeyi hedefleyen daha geniş bir stratejinin operasyonel bir bileşeni olduğu anlaşılmaktadır. Buna mukabil Cumhurbaşkanı İnönü'nün, söz konusu samimi diyalogu Türkiye'nin hassas "denge politikasını" muhafaza etmeye yönelik bir araç olarak benimsediği görülmektedir. Bu çerçevede İnönü'nün, ülkenin güvenlik kaygılarını doğrudan Washington'a aktarmayı ve Batı dünyasıyla ilişkileri tahkim etmeyi hedeflediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çalışma, liderler arasındaki kişisel ilişkilerin dış politika üzerindeki etkisini ele almaktadır. Bunun ne ölçüde belirleyici olduğu ise tartışmaya açıktır. Özellikle 1943 Kahire Konferansı sürecindeki yazışmaların, liderler arasında tesis edilen güven zeminini nasıl pekiştirdiği ve Türk-Amerikan ilişkilerinin kurumsallaşarak savaş sonrası dönemde stratejik ortaklığa evrilmesindeki hayati etkisi somut verilerle ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

İnönü, kişisel diplomasi, İkinci Dünya Savaşı, Türk-Amerikan ilişkileri, Kahire Konferansı, denge politikası.

Atıf Bilgisi

Gül, Osman Kubilay. (2026). Roosevelt-İnönü Diplomatik İlişkileri: Kişisel Yazışmalar Üzerinden Bir Analiz (1939-1945). Türkiye Medya Akademisi Dergisi, Sayı: 11 (Şubat 2026), ilk 63-82. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18818232>

Geliş Tarihi	16.12.2025
Kabul Tarihi	04.02.2026
Yayın Tarihi	28.02.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yazar Katkısı	Osman Kubilay Gül (%100)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	admin@turkiyemedyaakademisi.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Roosevelt-İnönü Diplomatic Relations: An Analysis Based on Personal Correspondence (1939-1945)

Osman Kubilay GÜL | [0000-0001-9829-1819| kubilaygul@gmail.com](mailto:kubilaygul@gmail.com)

Sivas Cumhuriyet University, Education Faculty, Department of Social Studies Education,
Sivas, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04f81fm77>

Abstract

Amid the global chaos created by World War II, the relationship between Roosevelt and İnönü reached surprising dimensions. This study examines the personal rapport and correspondence developed between the two leaders between 1939 and 1945. The exchange of stamps, mutual sharing of photographs, special occasion greetings, and informal letters during the most critical and turbulent phases of the war document the existence of a human and sincere communication network that operated beyond the rigid bureaucratic patterns of the period. Primary sources obtained from the National Archives and Records Administration (NARA) funds, some of which have recently been made available to researchers, reveal that Roosevelt consciously and systematically used personal diplomacy as a strategic tool. This approach appears to have been an operational component of a broader strategy aimed at keeping Turkey out of the Axis threat and bringing it into the Allied bloc. In contrast, President İnönü seems to have embraced this sincere dialogue as a tool for preserving Turkey's delicate "balance policy." In this context, it is understood that İnönü aimed to convey the country's security concerns directly to Washington and to strengthen relations with the Western world. In this regard, the study examines the impact of personal relationships between leaders on foreign policy. The extent to which this is decisive is open to debate. In particular, the correspondence during the 1943 Cairo Conference process is shown with concrete data to have reinforced the foundation of trust established between the leaders and to have had a vital impact on the institutionalization of Turkish-American relations and their evolution into a strategic partnership in the post-war period.

Keywords

Roosevelt, İnönü, personal diplomacy, World War II, Turkish-American relations, Cairo

Conference, neutrality policy

Citation

Gül, Osman Kubilay. (2026). "Roosevelt-İnönü Diplomatic Relation: An Analysis Based on Personal Correspondence (1939-1945)". Journal of Türkiye Media Academy, 11 (February 2026), 63-82 <https://doi.org/10.5281/zenodo.18818232>

Date of Submission	16.12.2025
Date of Acceptance	04.02.2026
Date of Publication	28.02.2026
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Author Contribution	Osman Kubilay Gül (%100)
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	admin@turkiyemedyaakademisi.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın kaotik atmosferinde, küresel siyasetin iki farklı kutbunu temsil eden Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Franklin D. Roosevelt ile Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü arasında, klasik diplomasi kalıplarının ötesine geçen bir iletişim zemini oluşmuştur. İnönü, bir yandan savaşın beraberinde getirdiği olumsuz ekonomik ve sosyal şartların üstesinden gelmeye çalışırken öte yandan uluslararası arenada siyasi pozisyonunu yeniden belirleme arayışı içerisindeydi (Kuruloğlu, 2017). Filateli (pul koleksiyonculuğu) merakı üzerinden başlayan bu temas zamanla fotoğraf değişimi, özel gün tebrikleri ve gayri resmi mektuplarla derinleşen bir ilişki ağına dönüşmüştür. Söz konusu yakınlaşmanın temelinde, şahsi sempatiden ziyade karşılıklı stratejik mülahazaların yattığı görülmektedir. Nitekim Roosevelt, bu samimiyeti Türkiye'nin Mihver bloğundan uzaklaştırılarak Müttefik safına çekilmesi adına bir enstrüman olarak kullanırken, İnönü, ülkenin hassas jeopolitik konumunu korumak ve Batı dünyasıyla ilişkileri tahkim etmek amacıyla bu kanalı açık tutmayı tercih etmiştir.

Amerikan Ulusal Arşivleri (NARA) bünyesindeki tasnif edilmiş olan belgeler, 1939-1945 dönemini kapsayan “kişisel diplomasi” sürecinin izlerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Liderler arasında doğrudan ya da diplomatik temsilciler aracılığıyla yürütülen yazışmalar, devletler arası münasebetlerin seyrini anlamak açısından önemli kaynaklardan biridir. Bununla birlikte bu yazışmalar, liderlik psikolojisinin diplomatik manevralar üzerindeki etkisini analiz edebilmek bakımından da dikkate değer bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel sorunsalı liderler arasındaki kişisel ilişkilerin uluslararası siyasetin seyrini ne ölçüde şekillendirdiği ve bu çerçevede Roosevelt-İnönü yazışmalarının tarihsel açıdan nasıl bir değer taşıdığı yönündedir.

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türk-Amerikan ilişkileri tarihinde belirleyici bir kırılma noktasını işaret etmektedir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren daha çok misyonerlik faaliyetleri ekseninde sınırlı kalan ilişkiler, savaş konjonktürüyle birlikte stratejik bir boyut kazanmıştır (Varg, 1983, Erhan, 2001). Türkiye'nin jeostratejik konumu, Sovyet yayılmacılığına karşı oluşturduğu tampon bölge niteliği ve Boğazlar üzerindeki kontrolü, Washington yönetiminin Ankara'ya yönelik perspektifini köklü bir biçimde değiştirmiştir. Dolayısıyla Roosevelt yönetiminin Türkiye politikasını analiz ederken, söz konusu kişisel yazışmaların salt sembolik bir jestten öte, operasyonel bir işlev üstlendiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada birincil kaynak olarak NARA fonlarından temin edilen Roosevelt-İnönü mektuplaşmaları, bakanlıklar arası yazışmalar ve dönemin diplomatik telgrafları esas alınmıştır. İkincil kaynak olarak ise Türk-Amerikan ilişkileri, savaş diplomasisi ve liderlik teorileri üzerine kaleme alınmış temel akademik literatürden faydalanılmıştır. Metodolojik olarak belge analizine dayalı tarihsel bir yaklaşım benimsenmiş olup; belgelerin yalnızca betimsel bir aktarımıyla yetinilmemiş, yazışmaların tarihsel bağlamı, içerdiği diplomatik kodlar ve arka plandaki stratejik hesaplar çözümlenmeye çalışılmıştır.

Literatür Değerlendirmesi ve Kuramsal Çerçeve

Liderler arasındaki şahsi ilişkilerin uluslararası siyasetteki belirleyici rolü, uluslararası ilişkiler ve tarih disiplinleri içerisinde köklü bir tartışma sahası oluşturmaktadır. Realist paradigma genellikle devlet çıkarlarını merkeze alır. Ancak bu yaklaşım, liderler arasındaki kişisel temasları çoğu zaman ikinci plana atma eğilimindedir (Arı, 1913). Buna mukabil yapısalcı ve inşacı yaklaşımlar liderlerin kimlik algılarının, inanç sistemlerinin ve ikili ilişkilerinin dış politikanın şekillenmesi süreçlerinde etkin bir rol oynayabileceğini vurgulamaktadır (Kardaş & Balci, 2014). Nitekim kişisel diplomasi literatürü, bilhassa 20. yüzyıl diplomasisinde liderler arası doğrudan iletişimin artan ağırlığını ortaya koymaktadır (Hamilton & Langhorne, 2011).

Franklin D. Roosevelt'in diplomasi anlayışı beşerî ilişkilere öncelik tanıyan ve liderler arası doğrudan teması esas alan bir karakter arz etmektedir. Dönemin İngiltere Başbakanı Winston Churchill ile tesis ettiği yakın diyalog, Sovyetler Birliği Başkanı Josef Stalin ile Yalta ve Tahran'da gerçekleştirdiği görüşmeler ve Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Çan Kay-şek ile kurduğu iletişim bu yaklaşımın somut tezahürleridir (Kimball, 1984). Roosevelt'in diplomatik üslubu, Birinci Dünya Savaşı ve akabinde ABD Başkanlığını yürüten Woodrow Wilson'ın idealist vizyonundan ayrılarak pragmatik hesapları kişisel karizmayla harmanlayan bir model sunmaktadır. Dallek (1979), Roosevelt'in liderlik başarısının temelinde, muhataplarını ikna etme ve etkileme kapasitesinin yattığını belirtmektedir.

İsmet İnönü'nün liderlik tarzı ise farklı argümanlar üzerine inşa edilmiştir. Atatürk'ün vefatının ardından Cumhurbaşkanlığı makamına gelen İnönü, sefinin karizmatik liderliğinden ziyade daha temkinli, hesaplı ve rasyonel bir denge politikası izlemiştir (Atabey, 2016). İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin tarafsızlık statüsünü koruyabilmesi, İnönü'nün diplomatik

yetkinliğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ancak söz konusu tarafsızlık politikası hem Mihver hem de Müttefik blokların yoğun baskısı altında şekillenmek durumunda kalmıştır (Deringil, 2023; Erkin, 1986).

Türk-Amerikan ilişkilerinin İkinci Dünya Savaşı dönemine odaklanan çalışmalar, ekseriyetle stratejik ve iktisadi boyutlara yoğunlaşmıştır. İlişkilerin “kişisel diplomasi” çehresi ise literatürde görece ihmal edilmiştir. Weisband (1973), 1945 sonrası Türk dış politikasındaki Amerikan etkisini irdelerken savaş yıllarını yalnızca bir arka plan olarak değerlendirmiştir. Kuniholm (1980) ise Soğuk Savaş’ın başlangıcında Türkiye’nin stratejik önemine dikkat çekerken, Roosevelt dönemini bir geçiş evresi olarak nitelendirmiştir. Ne var ki, bu eserlerde Roosevelt-İnönü arasındaki özel yazışmalara yeterli atıf yapılmadığı görülmektedir.

Türkiye’de yapılan çalışmalarda da benzer bir boşluk göze çarpmaktadır. Soysal (2000), Türkiye’nin savaş dönemi dış politikasını belgeler ışığında incelerken, ağırlıklı olarak Alman ve İngiliz baskılarını merkeze almıştır. Armaoğlu da (1991), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi adlı eserinde Türk-Amerikan ilişkilerini genel hatlarıyla ele almış, kişisel diplomasi boyutuna derinlemesine değinmemiştir. Esenbel (2011) ise, Japon arşivlerinden yararlanarak özgün bir perspektif sunmakla birlikte, Amerikan cephesinin bakış açısını çalışma haricinde bırakmıştır.

Bu çalışma, literatürde tespit edilen söz konusu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Roosevelt ve İnönü arasındaki yazışmalar, yalnızca iki liderin şahsi münasebetlerini değil aynı zamanda bu ilişkinin stratejik hesaplarla nasıl bütünleştiğini göstermesi açısından da önem arz etmektedir. Yazışmalardaki “pul koleksiyonculuğu” teması ilk bakışta diplomatik ciddiyetten uzak görünse de esasen iki liderin müşterek bir zemin yaratma çabasının simgesel bir ifadesidir. Bu tür sembolik jestlerin, diplomatik ilişkilerde güven tesisinin önemli birer aracı olduğu anlaşılmaktadır.

Diplomatik Bir Enstrüman Olarak Filateli: Roosevelt ve İnönü Arasındaki İlk Temaslar (1939-1941)

Franklin D. Roosevelt’in şahsi arşivleri ve belgeleri tetkik edildiğinde, ABD Başkanı’nın Türkiye’ye dair ilk izlenimlerinin ve ilgisinin filateli merakı üzerinden şekillendiği müşahade edilmektedir. Bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri’nin kuruluşunun 150. yıl dönümü münasebetiyle Türkiye tarafından tedavüle çıkarılan altı parçalık pul emisyonu önem arz etmektedir. Söz konusu koleksiyon içerdiği semboller ve lider figürleri bakımından üç farklı tasarım grubunda ele alınabilir¹.

İlk grupta yer alan 2,5 ve 6 kuruşluk pulların kompozisyonunda Türk ve Amerikan bayrakları tek bir gönderde dalgalanır vaziyette betimlenmiş olup gönderin zirvesinde bir yıldız figürü konumlandırılmıştır. “Amerika Birleşik Devletleri İstiklalinin 150. Yıldönümü Hatırası” ibaresini taşıyan bu tasarımlardan 2,5 kuruşluk olanı yeşil, 6 kuruşluk olanı ise mor renkte basılmıştır.

İkinci tasarım grubu dönemin devlet başkanlarına odaklanmaktadır. Hâkî renkteki 3 kuruşluk ve pembe renkteki 8 kuruşluk pullar üzerinde, İsmet İnönü ve Franklin D. Roosevelt’in portreleri yan yana resmedilmiştir. Serinin son grubunu oluşturan 7,5 (turuncu) ve 12,5 (mavi) kuruşluk değerlerde ise iki ülkenin kurucu liderleri Mustafa Kemal Atatürk ve George Washington’ın fotoğraflarına yer verilerek tarihsel bir paralellik kurulmuştur.

Bu koleksiyon, dönemin ABD Türkiye büyükelçisi John Van Antwerp MacMurray tarafından 25 Ağustos 1939 tarihinde Roosevelt’e yollanmıştır. Böylece filateli (pul koleksiyonculuğu) ABD başkanının Türkiye ile ilgili fikir sahibi olmasını sağlamıştır (NARA, 1939a).

İlk bakışta bir nezaket göstergesi olarak algılanabilecek bu girişim, esasen diplomatik ilişkilerin inşasına dair önemli veriler sunmaktadır. Roosevelt’in filateli merakı yalnızca şahsi bir uğraş olmayıp diplomatik bir enstrüman hüviyetindedir (Willson, 2006). Pullar bir ulusun kültürel ve politik kimliğinin somut nişaneleridir. Türkiye’nin Amerikan Anayasası’nın yıldönümü vesilesiyle özel pul basması iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin ve demokratik değerlerin paylaşılması idealinin sembolik bir ifadesi olarak görülmelidir.

Sürecin seyri, Başkan Roosevelt’in Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye gönderdiği Cumhuriyet Bayramı kutlamasıyla devam etmiştir. Arşiv belgeleri arasında ABD Başkanı’nın gönderdiği orijinal metne rastlanmamış olsa da İsmet İnönü’nün 2 Kasım 1939 tarihli cevabi mektubu, söz konusu iletişimin varlığını teyit etmektedir. İnönü, gönderdiği teşekkür mesajında duyduğu memnuniyeti belirtmiş ve ABD’nin refahı ve barışı için samimi hisler beslediğini ifade etmiştir (NARA, 1939b).

1939-1943 yılları arasında iki devlet adamı arasında herhangi bir yazışmaya arşivde rastlanmamıştır. Bu durum II. Dünya Savaşı’nın getirdiği yoğun gündemle açıklanabilir. Zira bahsi geçen yıllar arasında Türkiye’nin konu olduğu yazışmalar

¹ Pulların görselleri Ekler kısmında yer almaktadır.

Roosevelt ile ABD Türkiye Büyükelçileri arasında yapılmıştır.

İnformal iletişim yeni Büyükelçi Laurence Adolph Steinhardt'ın 20 Ocak 1943 tarihinde İstanbul'dan Roosevelt'e gönderdiği raporla yeniden başlamıştır. Steinhardt, 1935 yılında İstanbul'da toplanan 12. Uluslararası Kadınların Oy Hakkı Kongresi (International Alliance of Women for Suffrage and Equal Citizenship) anısına tedavüle çıkarılan ve üzerinde Amerikalı feminist lider Carrie Chapman Catt'in portresinin yer aldığı Türk pullarının eksiksiz bir setini temin ettiğini bildirmektedir². Steinhardt'ın mektubuna “sonunda” ifadesi ile başlaması ve damgasız olduklarını özellikle belirtmesi, pulların önemli bir koleksiyon parçası olduğunu göstermektedir. Bu pulların yanında Türk pullarından bir seçki de mektuba eklenmiştir. Steinhardt mektubunda şu ifadelerle de yer vermiştir: “*Bunların halihazırda zatâlinizde bulunması muhtemeldir ancak koleksiyonuza ekleyebileceğiniz nadide parçalar bulacağınızı ve mükerrer olanları değiş tokuş etmek için zaman ayıracağınızı ümit ediyorum.*” (NARA, 1943a).

Söz konusu yazışma, diplomatik süreçlerde gayri resmi kanalların işlevselliğini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Steinhardt resmi görev sınırlarını aşarak Başkan'ın kişisel ilgi alanları üzerinden ilişkiyi derinleştirme gayreti içerisindeydi. Roosevelt'in 15 Şubat 1943 tarihli cevabi mektubunda yer alan “*Bu pullara sahip olmaktan son derece memnunuz. Bunlar benim Türk kitabımda birçok boşluğu dolduracak.*” ifadesi bu yaklaşımın memnuniyetle karşılandığını teyit etmektedir. Roosevelt, Türk pullarının büyük kısmının daha önce Büyükelçi Henry Morgenthau tarafından gönderildiğini yine de Steinhardt'ın katkısıyla koleksiyonun zenginleştiğini belirtmektedir. Başkan'ın, “*Yaşlı Carrie Chapman resimli o set muhteşem*” ifadesiyle (NARA, 1943b) Catt'in portresinin bir pul üzerinde yer almasından duyduğu memnuniyeti dile getirmesi, kişisel ve politik bir takdirin yansımasıdır.

Bahsi geçen yazışmaların bir hobi paylaşımını aşan sembolik anlamları mevcuttur. Amerikan kadın hakları hareketinin öncüsü Carrie Chapman Catt'in 1935 İstanbul Kongresi'ne katılımı (Peck, 1944) ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınması, dönemin Batı dünyası standartlarının ötesinde ilerici bir adımdır. Roosevelt'in bu pula yaptığı özel vurgu, Türkiye'nin modernleşme hamlelerine atfettiği önemi ima etmektedir.

Bununla birlikte “filateli diplomasisinin”³ geri planında kapsamlı stratejik mülahazalar yatmaktadır. 1939-1941 periyodu Türkiye'nin savaşın tarafları arasındaki konumunun henüz netleşmediği bir belirsizlik dönemidir. Almanya, Sovyetler Birliği, İngiltere ve akabinde Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'yi kendi eksenlerine çekebilmek adına yoğun çaba sarf etmişlerdir (Weber, 1979; Deringil, 2023). Roosevelt yönetiminin bu kritik evrede İnönü ile kişisel bir bağ kurma girişimi Türkiye'yi uzun vadede Amerikan etki sahasına dahil etme stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

1936-1941 yılları arasında ABD'nin Türkiye Büyükelçiliği görevini yürüten John Van Antwerp MacMurray'ın döneme ait raporları Ankara'nın içinde bulunduğu diplomatik ikilemi gözler önüne sermektedir. Özellikle 9 Kasım 1939 tarihli raporda, Molotov-Ribbentrop Paktı'nın (Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı) Türk kamuoyunda yarattığı infial ve Türkiye'nin değişen dengelere adaptasyon süreci analiz edilmiştir. Türkiye, geleneksel müttefiki olarak gördüğü Sovyetler Birliği'nin Almanya ile yakınlaşmasını hayal kırıklığıyla karşılamıştır. Bu durum Ankara'yı Batılı müttefiklere daha fazla yaklaştırmıştır. MacMurray'ın tespitiyle, Türk tarafındaki “ihanet edilmişlik” hissi, onları pasifize etmek yerine İngiltere ve Fransa ile ittifaklarını tahkim etmeye yöneltmiştir (NARA, 1939c).

Fotoğraflar ve Sembolik Jestlerin Diplomatik Anlamları (1942-1943)

1942 ve 1943 yılları, Roosevelt ve İnönü arasındaki yazışmaların niteliksel bir dönüşüm geçirdiği döneme işaret etmektedir. Bu evrede iletişim diplomasinin ötesine geçerek fotoğraf değişimi ve karşılıklı iyi dileklerin iletildiği daha kişisel bir zeminde oturmuştur.

Diplomatik ilişkilerin seyrine bakıldığında, bu aşamada inisiyatifin öncelikle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından alındığı görülmektedir. Arşiv belgeleri incelendiğinde, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Laurence Steinhardt'ın istişarelerde bulunmak üzere ülkesine dönecek olması dolayısıyla İnönü tarafından 11 Eylül 1943 tarihinde Fransızca bir mektup kaleme alınmıştır. Dönemin diplomatik nezaketini ve stratejik yakınlaşma arzusunun yansıtan mektupta İnönü, Roosevelt'e hitaben:

"Sayın Başkan (...) Büyük Amerikan Cumhuriyeti'nin bu kadar kısa sürede gerçekleştirebildiği muazzam eserlere hayranlık duyan Türk halkı, Atlantik'in ötesindeki genç ve cesur halk tarafından uygulanan dünya işlerine dair adil

² Bu koleksiyonun görselleri ekler kısmında yer almaktadır.

³ Konuyla ilgili örnek bir çalışma için bkz. (Strygin, 2015).

ve sadık anlayışın kolay ve net kavranışı ve ideal ortaklığı ile Kendisine (Amerika'ya) bağlı hissetmektedir.

İzin verin Sayın Başkan, ben de sıram geldiğinde, ülkenizin kaderini yönetirken gösterdiğiniz takdire şayan cesareti ve yüksek yetkinliği gördüğümü ve dünyaya, son yıllarda sefalet ve terör içinde geçirdiği hayattan daha iyi bir varoluş sağlamak için durmaksızın sergilediğiniz çabalara en saygılı övgülerimi sunmaktan özellikle mutlu olduğumu söyleyeyim. Sayın Başkan, tüm dostluğumun yenilenen güvencelerine ve derin ve samimi hayranlık duyularımın ifadesine inanmanızı rica ederim." şeklinde ifadeler kullanmıştır (NARA, 1943c).

İnönü'nün bu mektubunda kullandığı üslup ve vurgular, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sürecindeki hassas konumunu ve dış politika tercihlerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Mektup, sadece diplomatik bir nezaket gösterisi olmaktan öte Ankara'nın savaş sonrası dünya düzeninde ABD ile stratejik bir yakınlık kurma arzusunun somut bir göstergesidir. Amerika'nın "genç ve cesur halkı"na yapılan atıflar ve Roosevelt'in liderliğine duyulan hayranlık ifadeleri, Türkiye'nin savaş sırasında Batı bloğuna yönelme eğiliminin 1939'da başlayan sürecin pekiştirilmesi olarak değerlendirilebilir.

Bahse konu görüşmeler yerleşik diplomatik teamüllerin ötesinde, liderler arasında tesis edilmek istenen samimiyetin somut bir tezahürüdür. Bu bağlamda, İsmet İnönü'nün Franklin D. Roosevelt'e eşi Mevhibe Hanım ile yer aldığı imzalı bir fotoğrafı göndermesi, bilinçli bir diplomatik tercih olarak okunmalıdır. Uluslararası enformasyon akışının kısıtlı olduğu ve Türkiye imajının ekseriyetle Osmanlı geçmişi ile özdeşleştirildiği o dönemin konjonktürü dikkate alındığında, Mevhibe Hanım'ın görselde yer alması tesadüfi bir durum değildir. Mevhibe Hanım'ın modern giyimi, eşyle birlikte kamusal alanda görünürlüğü batılı "first lady" imajı ile eşleşmektedir. Bu hamle, yerleşik oryantalist algının dönüştürülmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa ettiği çağdaş kimliğin en üst düzeyde temsil edilmesi amacını taşımaktadır. Fotoğrafla birlikte, Türkiye'nin söylemsel düzeyde kalabilecek modernleşme anlatısı somut bir referans noktası ile belirginleştirilmiştir.

Fotoğrafla ilgili bilginin yer aldığı ilk belge 9 Kasım 1943 tarihli. Konuyla ilgili Beyaz Saray notu incelendiğinde, Başkan Roosevelt'in Cumhurbaşkanı İnönü ile kurduğu iletişimde, geleneksel diplomatik protokollerin ötesine geçen şahsi bir inisiyatif kullandığı görülmektedir. Belgede, İnönü'den gelen fotoğraf ve mektuba karşılık olarak hazırlanan cevabi mektubun, özellikle Dışişleri kanalıyla gönderilmemesi talimatının verilmiş olması dikkat çekicidir. Bu durum, dönemin hassas siyasi atmosferinde Roosevelt'in Türk liderliği ile bürokratik denetimden uzak, daha samimi ve doğrudan bir lider diplomasisi yürütme arzusunda olduğunu kanıtlar niteliktedir (NARA, 1943d).

Roosevelt tarafından gönderilen 26 Ekim 1943 tarihli cevabi mektup liderler arasındaki diyalogun niteliğini gözler önüne sermektedir. Roosevelt, diplomatik nezaketin ötesine geçen duygusal bir tonla Büyükelçi Steinhardt aracılığıyla kendisine ulaştırılan fotoğraftan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Mektupta ayrıca, İnönü ile yüz yüze görüşme temennisi iletilmiş ve 'Şahsınıza ve icraatlarınıza uzun süredir hayranlık duymaktayım' ifadesiyle, Amerikan Başkanı'nın İnönü'ye duyduğu politik ve şahsi güven açıkça beyan edilmiştir (NARA, 1943e).

Bu ifadeler diplomatik yazışmalarda ender rastlanan bir yakınlık düzeyini yansıtmaktadır. Roosevelt, İnönü'yü yalnızca bir müttefik devlet başkanı olarak değil şahsen saygı duyduğu bir lider olarak konumlandığını açıkça beyan etmektedir. Mektubun ilerleyen bölümlerinde Roosevelt, "Ülkelerimiz birçok açıdan aynı ilerleme ideallerini paylaşan yakın bir ilişki içerisinde" diyerek her iki toplumun da tarihin kritik bir eşiğinden geçtiğini vurgulamış ve daha iyi bir çağın geleceğine olan inancını belirtmiştir (NARA, 1943e).

Metnin stratejik derinliği, Roosevelt'in savaş sonrası küresel düzene dair vizyonunu İnönü ile paylaşmasında yatmaktadır. Roosevelt: "Özellikle, bu savaş sona erdiğinde, sadece gelecek nesiller için bir barış güvencesi olmasını değil, aynı zamanda daha küçük ulusların artık tam bağımsızlıklarını koruma konusunda endişe duymayacakları anlaşmalara varılmasını umuyorum." sözleri ile Türkiye gibi jeopolitik risk altındaki orta ölçekli devletlerin güvenliğine verdiği önemi somutlaştırmaktadır (NARA, 1943e).

Roosevelt mektubun devamında şu tespiti yapmaktadır:

"Geçmiş yıllarda, üretken sanayi, tarım ve sanat yerine, büyük ve küçük silahlanmaya harcanmak zorunda kalan para miktarı, dünyanın her yerindeki hepimiz için bir utanç kaynağı olmuştur. Sanırım ikimiz de birbirimizin sorunlarının farkındayız ve tekrar ediyorum, keşke sizinle bunları ve diğer pek çok şeyi konuşma fırsatımız olsaydı. En sıcak saygılarımla ve gelecekte herhangi bir zamanda size bir hizmetim dokunabilirse bana mutlaka bildiriniz umuduyla, Çok içtenlikle." (NARA, 1943e).

Bu paragraf Roosevelt'in Türkiye'nin maruz kaldığı ekonomik ve askeri yükleri idrak ettiğini göstermektedir. Bilindiği üzere

Türkiye 1939'dan itibaren fiili bir seferberlik halindedir. Bu durum ulusal ekonomi üzerinde ağır bir baskı oluşturmaktadır (Koçak, 2010). Roosevelt'in sorunu açıkça telaffuz etmesinin İnönü nezdinde güven artırıcı bir etki yarattığı anlaşılmaktadır.

Son derece samimi bir üslupla kaleme alınan bu mektuba İnönü'nün 3 Temmuz 1944 tarihli cevabi mektubu karşılıklı anlayışı pekiştirir niteliktedir. Dönemin diplomasi dili olan Fransızca ile yazılan mektupta Steinhardt'ın ABD ziyareti bir vesile olarak kullanılmış ve şu görüşlere yer verilmiştir:

“Ankara’da aramızda bulunmasından memnuniyet duyduğumuz Sayın Steinhardt size Türkiye’deki siyasi durumu kendine özgü açıklığıyla aktaracaktır. Durum her zaman olduğu gibidir. Yani ittifakımıza kararlı Türk bağlılığı, Müttefikler davası için açık dayanışma ve müttefiklerimizle mutabık kalarak uygun konjonktürde bu iş birliği iradesine daha etkili ve somut bir karakter kazandırma azmi.” (NARA, 1944a, TDA, 1944).

İnönü mektupta Türkiye'nin resmi pozisyonunu özetlerken son derece dostane bir üslup tercih etmiştir. Mektubun ilerleyen bölümlerinde ise; Amerikan halkının ideallerini takdir ettiğini belirten İnönü, özellikle küçük ulusların bağımsızlıklarının korunması vizyonunu paylaştığını vurgulamıştır. Ayrıca Roosevelt'in 26 Ekim 1943 tarihli mesajındaki yardım teklifine atıfta bulunarak minnettarlığını ifade etmiştir. Mektubun sonunda yer alan *“dünyanın geleceğine dair ciddi sorunları uzun uzadıya konuşma fırsatı”* bulma temennisi, 1943 yılı sonunda gerçekleşecek olan Kahire Konferansı'nın psikolojik ve diplomatik zeminini hazırlayan önemli bir adımdır.

Kahire Konferansı: Kişisel Diplomasinin Zirve Noktası (Aralık 1943)

Roosevelt ve İnönü arasında süregelen yazışmalar, Aralık 1943'te Kahire'de gerçekleştirilen zirve ile fiili bir müzakere sürecine dönüşmüştür. Konferans kişisel diplomasinin en görünür olduğu anlardan biridir. Kahire süreci esasen kademeli bir diplomatik trafiği içermektedir. İlk aşamada Roosevelt, Churchill ve Çin lideri Çan Kay-şek bir araya gelmiştir. Akabinde Tahran'da Stalin ile görüşülmüş ve nihayetinde İnönü'nün katılımıyla İkinci Kahire Konferansı gerçekleştirilmiştir (Atabey, 2016).

İnönü'nün Kahire'ye davet edilmesi Türkiye'nin jeopolitik ağırlığının Müttefik liderlerce tescil edildiğinin açık bir göstergesidir. Ancak bu davet Ankara için stratejik bir fırsat olduğu kadar ciddi bir riski de beraberinde getirmiştir. Müttefikler Türkiye'nin savaşa fiilen katılmasını talep ederken, Türk heyeti gerekli askeri ve ekonomik teçhizat sağlanmadan savaşa girmenin yaratacağı yıkımı önlemeye odaklanan bir denge politikası izlemiştir (Deringil, 2023).

Amerikan arşiv belgeleri, konferans öncesi ve sırasındaki atmosferi detaylandırmaktadır. Büyükelçi MacMurray'ın 23 Mayıs 1941 tarihli raporu -her ne kadar daha erken bir tarihe ait olsa da- Türkiye'nin İngiltere ile ilişkilerindeki psikolojik altyapıyı anlamak adına önemli veriler sunmaktadır. MacMurray, Türk tarafının İngilizlere karşı sergilediği sportmence tutuma rağmen vaat edilen savaş malzemelerinin ancak %10'unun teslim edilmesi ve Ege adalarındaki Alman hakimiyetinin engellenememesi nedeniyle yaşanan hayal kırıklığını vurgulamaktadır. Belge, Türkiye'nin sadakatine rağmen Müttefiklere karşı neden temkinli yaklaşımını ve Kahire'de İnönü'nün neden garantici bir tavır takındığını açıklamaktadır (NARA, 1941a).

Konferans tutanakları ve sonraki analizler incelendiğinde İnönü'nün müzakere performansının Türk dış politikası açısından başarılı olduğu anlaşılmaktadır. İnönü yeterli askeri destek sağlanmadan savaşa girmenin Türkiye için bir intihar olacağını rasyonel gerekçelerle ortaya koymuştur (Erkin, 1986). Bu noktada Roosevelt ve Churchill'in yaklaşımları arasındaki makas açılmıştır. Churchill, Balkanlar üzerinden kurguladığı strateji gereği Türkiye'nin ivedilikle savaşa girmesi konusunda ısrarcı olurken (Churchill, 1951), Roosevelt daha esnek ve pragmatik bir tutum sergilemiştir. Roosevelt'in İnönü'nün temkinli yaklaşımına müsamaha göstermesinin temel nedeni Churchill'in Balkanlar odaklı stratejisine duyduğu şüphedir. Türkiye'nin savaşa girme konusundaki isteksizliği dolaylı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin stratejik tercihlerini desteklediği manasına gelmektedir.

Roosevelt'in tavrında İnönü ile kurduğu şahsi diyalogun etkisi yadsınamaz. Roosevelt'in tavrında İnönü ile kurduğu şahsi diyalogun etkisi yadsınamaz. Roosevelt, Wilsoncu idealizmden farklı olarak gerçekçi bir strateji benimsemiş; Türkiye'yi zorlamayla değil ikna ve güven yoluyla kazanmayı hedeflemiştir (Dallek, 1979). Kahire konferansına İsmet İnönü'yü götürmesi için gönderilen uçağın pilotunun Roosevelt'in oğlu olması bu açıdan dikkate değer bir durumdur (İnönü, 2008). İnönü'nün 3 Temmuz 1944 tarihli mektubu Kahire'deki bu yaklaşımın kendisi üzerinde bıraktığı olumlu etkiyi teyit etmektedir: *“Aralık 1943'teki Kahire görüşmelerimizin anısını yad etmeden geçemem. Bu vesileyle Amerikan halkına önderlik eden büyük devlet adamının yürek ve ruh niteliklerini yakından takdir etme fırsatı buldum.”* (NARA, 1943f).

Konferans sonrasında 1944 başlarında Türkiye üzerindeki baskıların arttığı bir dönemde dahi Roosevelt'in İnönü'nün kararlarına saygı duyduğu görülmektedir. 8 Ocak 1944 tarihli Dışişleri Bakanlığı memorandumu ABD'nin bu nüanslı politikasını belgelemektedir. İngiltere'nin ABD'den Türkiye'ye baskı yapması yönündeki taleplerine karşılık memorandumda şu değerlendirme yapılmıştır: “İngiltere’nin Türklere iyi niyetle yaklaşmak istediğimizi ancak aynı zamanda Türkiye’nin aktif katılımıyla ortak zafere katkıda bulunmasını memnuniyetle karşılayacağımızı belirtmemiz yeterli midir?” (NARA, 1944b). Bu ifade Washington’ın müttefiki İngiltere’yi desteklemekle birlikte Türkiye ile uzun vadeli dostane ilişkileri riske atmak istemediğini ve Roosevelt’in tercihini “yumuşak güç” kullanımından yana koyduğunu kanıtlamaktadır.

Savaşın Son Virajı: Krom Buhranı ve Stratejik Dengeler (1944)

1944 yılı Roosevelt-İnönü ilişkilerinin seyrinde kritik bir eşiği temsil etmektedir. Savaş sanayisinin, özellikle çelik üretiminin, vazgeçilmez ham maddesi olan krom, taraflar arasında diplomatik sınırları zorlayan bir kriz unsuru olarak gündeme gelmiştir. Türkiye’nin savaş süresince hem Almanya’ya hem de Müttefiklere krom ihracatı yapması denge politikasının bir gereği olsa da 1944 yılında Sovyet ordularının Nikopol (Ukrayna) manganez madenlerini ele geçirmesiyle stratejik denklem değişmiştir. Bu gelişme Alman savaş makinesi için Türk kromunu alternatifsiz ve hayati bir konuma getirmiştir (Deringil, 2023).

1 Mart 1944 tarihli Dışişleri Bakanlığı memorandumu, Roosevelt’in bu yeni konjonktürde İnönü’ye hitaben hazırladığı ancak gönderilmesi konusunda tereddüt yaşanan mektup taslağını gün yüzüne çıkarmaktadır. Belge İngiltere Başbakanı Churchill’in söz konusu mektubun gönderilmesine muhalefet ettiğini ve Londra’nın Türk kromu konusunda farklı bir stratejik ajandaya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Roosevelt’in hazırladığı taslak metin diplomatik nezaketi elden bırakmayan ancak talebini net bir biçimde ifade eden şu satırları içermektedir:

“Nikopol’ün kaybedilmesiyle Ruslar, Almanları önemli bir manganez kaynağından mahrum bırakmayı başarmıştır. Bu durum birçok kullanım alanında manganezin ikamesi olan Türk krom cevherinin Alman savaş sanayisi için önemini artırmaktadır. Türkiye’nin Almanya’ya yüklü miktarda krom sevkiyatına devam etmesi Birleşmiş Milletler (Müttefikler) nezdinde ciddi bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Kahire’deki görüşmelerimizin ruhuna istinaden Almanların Türk kromuna erişimini engellemek adına gerekli adımları atmanızı rica etmek durumundayım. Bunun hangi yöntemle yapılacağını en iyi siz takdir edersiniz. Bu eşsiz katkıyı dünya barışına sunma fırsatını değerlendireceğinizden eminim.”

Bu taslak, Roosevelt’in kişisel diplomasi anlayışının inceliklerini yansıtmaktadır. Doğrudan bir ultimatoma veya tehdit yerine “Kahire görüşmelerinin ruhu”na atıfta bulunarak liderler arasındaki beşerî hukuka vurgu yapılmış ve inisiyatif İnönü’nün takdirine bırakılmıştır.

Bununla birlikte Washington bürokrasisinde mektubun akıbetine dair bir belirsizlik yaşandığı görülmektedir. 20 Mart 1944 tarihli memorandum Churchill’in Roosevelt’ten bu mektubu geri çekmesini talep ettiğini belgelemektedir. Churchill’in gerekçesi halihazırda gergin olan Türk-İngiliz ilişkilerinin böyle bir mektupla daha da zedeleneyeceği yönündedir. İngiliz tarafı diplomatik baskı yerine daha radikal bir askeri çözüm önermiştir. Buna göre Türk kromunun Almanya’ya sevkiyatında kilit rol oynayan Meriç Nehri üzerindeki köprülerin bombalanmasını gündeme getirmiştir (NARA, 1944c).

Roosevelt’in 1 Nisan 1944’te yönelttiği “Türkiye ve Bulgaristan arasındaki köprüünün bombalanması önerisine ne oldu?” sorusu krom krizinin askeri bir boyuta evrilme potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Ancak İngilizlerin, Türkiye’nin sert tepkisine yol açacağı endişesiyle böylesi bir askeri operasyondan imtina ettikleri de anlaşılmaktadır (NARA, 1944d).

Son tahlilde krom sorunu askeri değil diplomatik kanallardan yönetilmiştir. Büyükelçi Steinhardt’ın raporları Türk hükümetinin Müttefiklerin hassasiyetlerini anladığını ancak ülkenin ekonomik realitelerini de göz ardı edemediğini vurgulamaktadır. Almanya ile yürütülen ticaret, savaş ekonomisi koşullarında Türkiye’nin ayakta kalabilmesi için bir zorunluluktur (Koçak, 2010). Müttefiklerin Türkiye’ye bu kaybı telafi edecek alternatif pazarlar veya finansal kaynaklar sunamaması Almanya ile ticarete -kerhen de olsa- müsamaha gösterilmesine neden olmuştur.

Bu süreç Roosevelt-İnönü arasındaki kişisel diplomasi sınırlarını görünür kılmış olabilir. Liderler arasındaki samimiyet ne düzeyde olursa olsun ulusal çıkarlar ve *realpolitik* ilkeleri belirleyici olmaya devam etmiştir. Yine de Roosevelt’in krizin zirve yaptığı anlarda dahi İnönü’ye karşı sertleşmekten kaçınması ve söz konusu mektubu göndermeyerek meseleyi zamana yayması, kurulan kişisel bağın kriz yönetimindeki yumuşatıcı etkisini kanıtlar niteliktedir.

Türk Dış Politikasında Eksen Kayması: Numan Menemencioğlu’nun Görevden Ayrılışı (Haziran 1944)

Haziran 1944 Türk dış politikasında bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Bu tarihte, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nun görevden el çektilmesi ve yerine Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun atanması, radikal bir stratejik dönüşümün habercisi olmuştur (Oran, 2001). ABD Büyükelçisi Steinhardt'ın 15 Haziran 1944 tarihli telgrafı söz konusu görev değişiminin arka planındaki dinamikleri net bir biçimde aydınlatmaktadır (NARA, 1944e).

Telgrafta göre Saracoğlu, Menemencioğlu tarafından yürütülen dış politikanın bir süredir Cumhurbaşkanı İnönü ve kabinesinin genel temayülü ile örtüşmediğini belirtmiştir. Nitekim hükümetin Menemencioğlu'na yönelttiği temel eleştiri, Türkiye'nin İngiltere ile olan müttefiklik statüsünün göz ardı edilmesi ve diplomatik süreçlerin aşırı hukuki inceliklere boğularak tıkanmasıdır. Cumhurbaşkanı'nın istifa talebi doku uyumsuzluğunun doğal bir sonucu olmuştur.

Görev değişikliği Ankara'nın Müttefikler bloğuna entegrasyon sürecini hızlandırmıştır. Saracoğlu, Steinhardt ile gerçekleştirdiği görüşmede şüpheli Alman gemilerinin Boğazlardan geçişine artık müsaade edilmeyeceği garantisini vermiştir. Dahası *"Türkiye'nin kaynaklarının Büyük Britanya ve müttefiklerinin emrine amade olduğu"* ve Müttefik çıkarlarına aykırı bir tutumun söz konusu olamayacağı vurgulanarak tarafsızlık politikasının Müttefikler lehine esnetildiği resmen ilan edilmiştir.

Saracoğlu'nun beyanları dış politikadaki dramatik değişimi somutlaştırmaktadır. Savaşa fiili katılım hususunda ise iki temel ön koşul öne sürülmüştür. İngiltere'nin savaşta olması ve Türk ordusunun operasyonel kabiliyeti için gerekli teçhizatın temini. Ancak Saracoğlu'nun diplomatik sezgisi İngiltere'nin o aşamada Türkiye'nin savaşa girmesinden ziyade, savaş dışı kalarak samimi bir iş birliği yürütmesini arzuladığı yönündedir.

Yaşanan süreç Roosevelt'in İnönü'ye yönelik izlediği ikna odaklı stratejinin başarısını kanıtlar niteliktedir. Türkiye'nin sıcak çatışmaya girmeksizin Müttefiklerin yanında saf tutması, Roosevelt'in başından beri hedeflediği; zorlama yerine rıza üretimine dayalı diplomatik zaferin bir tezahürüdür.

Mihver 'den Tam Kopuş: Japonya ile Diplomatik İlişkilerin Kesilmesi (Aralık 1944- Ocak 1945)

Roosevelt ve İnönü eksenindeki kişisel diplomasinin en somut ve nihai çıktılarından birisi Türkiye'nin Japonya ile diplomatik münasebetlerini sonlandırmasıdır. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın 2 Ocak 1945 tarihli memorandumu, bu stratejik hamleyi *"Türk hükümeti, Japonya ile tüm ekonomik ve diplomatik ilişkileri kesme kararı almıştır"* ifadesiyle kayda geçirmiştir (NARA, 1945a).

Sürecin diplomatik işleyişi 30 Aralık 1944 tarihli Ankara çıkışlı telgrafta detaylandırılmaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Büyükelçi Steinhardt ile gerçekleştirdiği görüşmede hükümetin kararını içeren bir *aide-mémoire* (muhtıra) tevdi etmiştir. Saka'nın sunduğu metin, kararın gerekçesini ve Müttefiklerle olan dayanışmayı şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi'nin 27 Aralık'ta hükümetinin talimatları üzerine Dışişleri Bakanı'na ilettiği kapsamlı memorandumu dikkate almıştır... Cumhuriyet Hükümeti, ABD Hükümeti'nin talebinin, böyle bir kopuşun Uzak Doğu'daki Müttefik zaferine somut bir katkı sağlayacağı ve Dünya Savaşı'nın süresini kısaltacağı düşüncesine dayandığını not etmektedir. Bu doğrultuda müttefiklerin tam zaferini içtenlikle arzulayan Hükümetimiz, Japonya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi konusunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunmaya karar vermiştir." (NARA, 1944f).

Karar Türkiye'nin Mihver bloğu ile olan bağlarını tamamen kopardığının ve Müttefiklerle mutlak bir dayanışma içerisine girdiğinin en net göstergesidir. Nitekim süreç Türkiye'nin Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya resmen savaş ilan etmesine ve akabinde San Francisco Konferansı'na katılarak Birleşmiş Milletler'in kurucu üyeleri arasında yer almasına zemin hazırlamıştır.

Japonya ile ilişkilerin kesilmesi Roosevelt yönetiminin Pasifik cephesinde Japonya'yı diplomatik olarak izole etme stratejisinin bir parçasıdır. Coğrafi olarak uzak ve Türkiye için doğrudan bir tehdit oluşturmayan Japonya ile ilişkilerin kesilmesi esasen Roosevelt'in şahsi ricasının bir sonucudur. Her ne kadar İnönü'nün talebe verdiği süratli yanıt Roosevelt ile geliştirilen kişisel ve diplomatik yakınlığa atfedilebilirse de bu kararın temel motivasyonu İnönü'nün devlet adamlığı kimliğinde aranmalıdır. Bu bağlamda alınan karar kişisel bir uyumdan ziyade *realpolitik* zeminde şekillenen ve ülke menfaatlerini esas alan pragmatik dış politika anlayışının bir yansıması olarak yorumlanmalıdır.

Roosevelt'in Vefatı ve İlişkinin Tarihsel Mirası (Nisan 1945)

Franklin D. Roosevelt'in 12 Nisan 1945 tarihindeki vefatı Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönemin sonunu işaret etmektedir. Her ne kadar Cumhurbaşkanı İnönü'nün bu ani kayba dair şahsi reaksiyonunu belgeleyen doğrudan bir arşiv kaydına

rastlanmamış olsa da dönemin Türk basını ve diplomatik mahfilleri incelendiğinde Roosevelt'in vefatının derin bir teessür yarattığı anlaşılmaktadır. Nitekim Roosevelt İkinci Dünya Savaşı'nın en buhranlı evrelerinde Türkiye ile dostane münasebetler tesis etmekle kalmamış bu iletişimi liderler arası şahsi bir zemine taşımayı da başarmıştır.

Roosevelt sonrası dönemde Harry S. Truman liderliğindeki Amerikan dış politikası ile Türk-Amerikan ilişkileri yapısal bir dönüşüm geçirmiştir. 1947 tarihli Truman Doktrini, Türkiye'ye yönelik Amerikan yardımını kurumsallaştırarak ikili ilişkileri stratejik ittifak seviyesine yükseltmiştir (Akkor, 2017). Ancak Truman dönemindeki ilişkilerin doğası Roosevelt-İnönü dönemine damgasını vuran şahsi samimiyet ikliminden farklılaşmıştır. Truman yönetimi Roosevelt'in karizmatik liderlik anlayışı ve kişisel diplomasi pratiğinden ziyade daha bürokratik ve doktriner bir yaklaşımı benimsemiştir.

Bu bağlamda Roosevelt-İnönü ilişkisinin tarihsel mirası yalnızca savaş yıllarıyla sınırlı bir parantez olarak değerlendirilmemelidir. Söz konusu dönem Türkiye'nin Batı bloğuna entegrasyonunun zihinsel ve diplomatik altyapısını oluşturmuştur. Türkiye'nin Marshall Planı'na dahilini, 1952'de NATO üyeliğini ve genel manada Amerikan güvenlik şemsiyesine girişini kapsayan süreç Roosevelt döneminde iki lider arasında tesis edilen karşılıklı güven zemini üzerine inşa edilmiştir.

Analiz ve Tartışma: Kişisel Diplomasinin Etkinliği ve Kısıtları

Roosevelt-İnönü yazışmaları, uluslararası ilişkiler disiplini nezdinde temel bir teorik tartışma alanına işaret etmektedir. Liderler arasındaki beşerî münasebetler devletlerin makro dış politika yönelimlerini ne derece şekillendirebilir? Bu yazışmalar diplomatik nezaketin gereği olan sembolik jestlerden mi ibarettir yoksa realpolitik sonuçlar doğuran stratejik birer enstrüman mıdır?

Realist paradigma perspektifinden bakıldığında iki lider arasındaki diyalogun nezaket sınırlarını aşan samimiyetine rağmen, nihai tahlilde ulusal çıkarların belirleyici olduğu görülmektedir. Roosevelt'in temel motivasyonu Türkiye'yi Mihver bloğundan izole ederek Amerikan nüfuz sahasına çekmek iken İnönü'nün önceliği savaşın yıkıcı etkilerinden korunmak ve savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzeninde Türkiye'nin egemenliğini teminat altına almaktır. Dolayısıyla bu yazışmalar devletlerin stratejik hedeflerine ulaşmak adına başvurdukları rasyonel birer araç olarak kabul edilmelidir.

Bununla birlikte, inşacı (constructivist) yaklaşım çerçevesinde bu ilişkinin salt araçsal bir işlevle sınırlandırılmayacağı anlaşılmaktadır. Düzenli ve samimi mektuplaşmalar liderler arasında bir güven sermayesi oluşturmuştur. Bu durum Krom Krizi gibi yüksek gerilim anlarında dahi yapıcı bir diyalogun sürdürülmesini mümkün kılmıştır. Wendt'in (1999) kuramsal çerçevesiyle uyumlu olarak, devletler arası ilişkilerin sosyal etkileşimler yoluyla yeniden üretildiği ve liderlerin kişisel bağlarının bu süreçte katalizör görevi gördüğü izlenmektedir.

Kişisel diplomasi literatürü, liderlerin kimya uyumsuzluğunun veya uyumunun süreç üzerindeki etkisini vurgulamaktadır (Cohen, 1987). Roosevelt ve İnönü örneğinde görüldüğü üzere, kullanılan samimi dil, iki lideri de resmi protokolün soğukluğundan arındırmış, gönderilen pullar ve fotoğraflar, sadece birer hediye değil aynı medeni değerleri paylaşan karşılıklı mesajların sembolik taşıyıcıları olmuştur.

Ne var ki kişisel diplomasinin de yapısal sınırları bulunmaktadır. 1944 yılında yaşanan Krom Krizi, beşerî samimiyetin ulusal beka ve stratejik zorunluluklar söz konusu olduğunda ikincil planda kaldığını kanıtlamıştır. Roosevelt'in dostane üslubuna rağmen baskı yapması ve İnönü'nün ekonomik gerekçelerle direnci, yapısalcı teorinin öngördüğü üzere, liderlerin uluslararası sistemin kısıtlamalarından tamamen bağımsız hareket edemeyeceğini doğrulamaktadır (Waltz, 1979).

Tüm bu kısıtlara rağmen, Roosevelt'in -Churchill'in ısrarcı tutumunun aksine- Türkiye'yi savaşa girmeye zorlamaması, kişisel ilişkinin politik çıktılar üzerindeki somut etkisidir. Bu temkinli tutumda, Türkiye'nin askeri yetersizliği kadar, İnönü ile kurulan güven ilişkisinin ve Türkiye'yi zorla değil, ikna yoluyla kazanılmış bir müttefik olarak görme vizyonunun payı büyüktür.

Metodolojik Yaklaşım ve Kaynakların Tenkidi

Bu çalışmanın temel dayanağını, Amerikan Ulusal Arşivleri (NARA) fonlarından temin edilen birincil kaynaklar oluşturmaktadır. Söz konusu belgelerin kahir ekseriyeti Soğuk Savaş sonrası dönemde gizlilik statüsünden çıkarılarak araştırmacıların erişimine sunulmuştur. Bununla birlikte, bu arşiv malzemesinin kullanımı ve yorumlanması beraberinde bazı metodolojik kısıtları da getirmektedir.

Mevcut arşiv belgelerinin Amerikan merkezli bir anlatı sunduğu unutulmamalıdır. İnönü'nün mektupları Amerikan

arşivlerinde fiziksel olarak mevcut olsa da bu belgeler Türk dış politikasının karar alma mekanizmalarını ve iç stratejik değerlendirmelerini yansıtmakta yetersiz kalmaktadır.

Diğer bir husus diplomatik metinlerin analizinde gereken hassasiyettir. Diplomatik dil doğası gereği çok katmanlı ve örtük anlamlar barındıran bir yapıya sahiptir. Bir metinde geçen nezaket ifadelerinin salt protokol gereği mi yoksa hakiki bir sempatinin tezahürü mü olduğunu ayırtmak her zaman mümkün olmamaktadır. Ancak bu çalışmada yazışma trafiğinin yoğunluğu, ele alınan konuların çeşitliliği ve bilhassa filateli gibi özel ilgi alanlarına yapılan atıflar liderler arasındaki diyalogun klasik bürokratik kalıpları aştığına dair güçlü bir karine olarak değerlendirilmiştir.

İncelenen belge serilerinde bazı kronolojik süreksizlikler göze çarpmaktadır. Özellikle 1940-1942 yılları arasındaki iletişim trafiği mevcut belgeler ışığında kesintisiz bir şekilde takip edilememektedir. Bu boşlukların belgelerin kaybolması, tasnif dışı kalması veya hala gizlilik derecesini koruması gibi nedenlerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Son olarak diller arası geçişin yarattığı semantik kayıplar da metodolojik bir risk faktörüdür. İnönü'nün dönemin diploması dili olan Fransızca ile kaleme aldığı mektupların önce İngilizceye ardından Türkçeye çevrilmesi sürecinde bazı nüansların ve vurguların kaybolma ihtimali mevcuttur. Benzer bir durum Roosevelt'in mektuplarının Türkçeye aktarımı için de geçerlidir. Bu çalışmada anlam kaymalarını minimize etmek adına mümkün mertebe orijinal metinlerdeki ifadeler ve terminolojiye sadık kalınması prensibi benimsenmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Franklin D. Roosevelt ile İsmet İnönü arasındaki diplomatik münasebetler İkinci Dünya Savaşı'nın girift yapısı içerisinde kişisel ilişkilerin rolünü tahlil etmek adına özgün bir örneklem sunmaktadır. Süreç içerisinde karşılıklı saygı, sempati ve stratejik iş birliği ekseninde derinleşen çok katmanlı bir diplomasiden söz edilebilir. Bu ilişki yalnızca iki liderin beşerî özelliklerinin değil aynı zamanda içinde bulundukları tarihsel konjonktürün ve ulusal stratejik çıkarların bir tezahürüdür.

Çalışma sonunda ulaşılan bulgulara göre devlet adamları arasındaki beşerî münasebetler uluslararası siyasette salt sembolik bir değer taşımamakta bilakis realpolitik sonuçlar doğurabilmektedir. Roosevelt'in İnönü'ye yönelik şahsi yaklaşımı ve geliştirdiği yumuşak güç stratejisi, Türkiye'nin Batı dünyasıyla bağlarını tahkim etmesinde belirleyici etkenlerden birisi olmuştur.

Kişisel diplomasinin etkinliği liderlerin ulusal stratejik çıkarlarıyla paralellik arz ettiği nispette artmaktadır. Hem Roosevelt hem de İnönü bu samimi diyalogu kendi ülkelerinin âli menfaatleri doğrultusunda bir kaldıraç olarak kullanmayı başarmıştır. Bununla birlikte kişisel diplomasinin yapısal sınırları mevcuttur. 1944 Krom Krizi örneğinde müşahade edildiği üzere ulusal çıkar çatışmaları söz konusu olduğunda şahsi samimiyet çözüm için kâfi gelmemekte, yapısal zorunluluklar ve stratejik faktörler devreye girmektedir.

Söz konusu ilişki orta ölçekli devletlerin büyük güçlerle asimetrik ilişkilerinde kişisel diplomasiyi bir denge unsuru olarak nasıl kullanabileceklerine dair de önemli veriler sunmaktadır. İnönü, Roosevelt ile kurduğu kişisel bağı Türkiye'nin denge politikasını sürdürürken Batı bloğu ile entegrasyonu sağlamak adına ustalıkla değerlendirmiştir. Bu strateji savaş sonrasında Türkiye'nin NATO üyeliği ve Marshall Planı'ndan istifadesi için gerekli diplomatik zemini hazırlamıştır.

Roosevelt-İnönü döneminin mirası günümüz Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel arka planını oluşturmaktadır. 1945 sonrasında stratejik bir ittifaka dönüşen ve Soğuk Savaş boyunca devam eden ortaklık temellerini bu dönemdeki kişisel ve stratejik uyumdan almaktadır. İki lider arasındaki diyalog uzun soluklu bir ittifakın başlangıç noktası olmuştur.

Sonuç olarak bu ilişki insani unsurun diplomasi üzerindeki etkisini göstermektedir. Bununla birlikte bu etkiyi abartmamak gerektiği de açıktır. Roosevelt'in kişisel karizmasını diplomatik bir enstrümana dönüştürme becerisi ve İnönü'nün denge siyasetindeki mahareti liderlik ve diplomasi çalışmaları açısından incelenmeye değer bir vaka analizi sunmaktadır.

Kaynakça

- Akkor, M. (2017). II. Dünya Savaşı'nın sonu ve Truman Doktrini'nin ortaya çıkışı. *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-17.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası ilişkiler teorileri: Çatışma, hegemonya, işbirliği*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Armaoğlu, F. (1991). *20. yüzyıl siyasi tarihi: 1914-1995*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atabey, F. (2016). *Savaşın gölgesinde İnönü ve Churchill: 1943 Adana-Kahire görüşmeleri*. Yeditepe Yayınevi.
- Churchill, W. S. (1951). *The Second World War: Closing the ring* (Vol. 5). Houghton Mifflin.
- Cohen, R. (1987). *Theatre of power: The art of diplomatic signalling*. Longman.
- Dallek, R. (1979). *Franklin D. Roosevelt and American foreign policy, 1932-1945*. Oxford University Press.
- Deringil, S. (2023). *Denge oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikası*. İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. (2001). ABD ve NATO'yla ilişkiler. In B. Oran (Ed.), *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt 1: 1919-1980, ss. 522-575). İletişim Yayınları.
- Erkin, F. C. (1986). *Dışişlerinde 34 yıl: Anılar-yorumlar* (Cilt 2, Kısım 1). Türk Tarih Kurumu.
- Esenbel, S. (2011). *Japan, Turkey and the world of Islam: The writings of Selçuk Esenbel*. Global Oriental / Brill.
- Hamilton, K., & Langhorne, R. (2011). *The practice of diplomacy: Its evolution, theory and administration* (2nd ed.). Routledge.
- İnönü, İ. (2008). *Defterler (1919-1973)* (Cilt 1) (3. bs.) (A. Demirel, Haz.). Yapı Kredi Yayınları.
- Kardaş, Ş., & Balcı, A. (Eds.). (2014). *Uluslararası ilişkilere giriş: Tarih, teori, kavram ve konular*. Küre Yayınları.
- Kimball, W. F. (1984). *Churchill & Roosevelt: The complete correspondence* (Vol. 1-3). Princeton University Press.
- Koçak, C. (2010). *Türkiye'de milli şef dönemi (1938-1945)* (Cilt 2). İletişim Yayınları.
- Kuniholm, B. R. (1980). *The origins of the Cold War in the Near East: Great Power conflict and diplomacy in Iran, Turkey, and Greece*. Princeton University Press.
- Kuruloğlu, F. (2017). "27 Mayıs darbesi sonrası Türk dış politikasında yeni açılımlar: Ortadoğu ve Sovyetler Birliği ile ilişkiler (1960-1965)". *Karadeniz Araştırmaları*, 14(54), 189-206.
- Oran, B. (Ed.). (2001). *Türk dış politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan bugüne olgular, belgeler, yorumlar* (Cilt 1). İletişim Yayınları.
- Peck, M. G. (1944). *Carrie Chapman Catt: A biography*. H. W. Wilson Company.
- Pulhane, (2026, Ocak 14a). pulhane.com/PulSayfalari/p193901.html
- Pulhane. (2026, Ocak 14b). pulhane.com/PulSayfalari/p193501.html
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin siyasal andlaşmaları: Cilt I (1920-1945)*. Türk Tarih Kurumu.
- Strygin, A. V. (2015). "Philatelic diplomacy in the system of the global economic cooperation and its role in realization of the geopolitical goals". *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(5S3), 356-359. <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n5s3p356>
- Varg, P. A. (1983). *The making of a myth: The United States and China, 1897-1912*. Michigan State University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. McGraw-Hill.
- Weber, F. G. (1979). *The evasive neutral: Germany, Britain, and the quest for a Turkish alliance in the Second World War*. University of Missouri Press.
- Weisband, E. (1973). *Turkish foreign policy, 1943-1945: Small state diplomacy and great power politics*. Princeton University Press.
- Wendt, A. (1999). *Social theory of international politics*. Cambridge University Press.
- Willson, D. (2006). Roosevelt the stamp collector: A philatelic history of Franklin Delano Roosevelt. *Smithsonian National Postal Museum Review*, 12(2), 45-58.

Arşiv Belgeleri

- T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Belgeleri. (1944, Ağustos 18). 23510 - 102384 -1.
- U.S. National Archives and Records Administration. (1939a, Ağustos 25). *Memorandum from Secretary of State to Miss Marguerite LeHand* [PR 88'1. 713/13]. Record Group 59: General Records of the Department of State.
- U.S. National Archives and Records Administration. (1939b, Kasım 2). *Telegram no. 1112 from Ismet Inonu, Ankara*. Record Group 59: General Records of the Department of State.
- U.S. National Archives and Records Administration. (1939c, Kasım 9). *Dispatch from Ambassador MacMurray to President Roosevelt*. Record Group 59: General Records of the Department of State.
- U.S. National Archives and Records Administration. (1943a, Ocak 20). *Letter from Ambassador Steinhardt to President Roosevelt*.

President's Secretary's File, Franklin D. Roosevelt Presidential Library, Hyde Park, NY.

U.S. National Archives and Records Administration. (1943b, Şubat 15). *Letter from President Roosevelt to Ambassador Steinhardt*.

President's Secretary's File, Franklin D. Roosevelt Presidential Library, Hyde Park, NY.

U.S. National Archives and Records Administration. (1943c, Eylül 11). *Letter from President İnönü to President Roosevelt* [Fransızca orijinal]. President's Secretary's File, Franklin D. Roosevelt Presidential Library, Hyde Park, NY.

U.S. National Archives and Records Administration. (1943d, Kasım 09). *Information note from J. Romagna to Grace Tully*. President's Secretary's File, Franklin D. Roosevelt Presidential Library, Hyde Park, NY.

U.S. National Archives and Records Administration. (1943e, Ekim 26). *Letter from President Roosevelt to President İnönü*. President's Secretary's File, Franklin D. Roosevelt Presidential Library, Hyde Park, NY.

U.S. National Archives and Records Administration. (1944a, Temmuz 3). *Letter from President İnönü to President Roosevelt* [Fransızca orijinal]. President's Secretary's File, Franklin D. Roosevelt Presidential Library, Hyde Park, NY.

U.S. National Archives and Records Administration. (1941a, Mayıs 1941). *Information note from MacMurray to Sumner Welles*. President's Secretary's File, Franklin D. Roosevelt Presidential Library, Hyde Park, NY.

U.S. National Archives and Records Administration. (1943f, Temmuz 3). *Letter from President İnönü to President Roosevelt* [Fransızca orijinal]. President's Secretary's File, Franklin D. Roosevelt Presidential Library, Hyde Park, NY.

U.S. National Archives and Records Administration. (1944b, Ocak 8). *Memorandum for the President regarding Turkish chrome*. Record Group 59: General Records of the Department of State.

U.S. National Archives and Records Administration. (1944c, 20 Mart 1944). *Information note from MacMurray to Minister of Foreign Affairs*. President's Secretary's File, Franklin D. Roosevelt Presidential Library, Hyde Park, NY.

U.S. National Archives and Records Administration. (1944d, Nisan 1). *Memorandum from President Roosevelt to Admiral Leahy regarding Maritza bridges*. Map Room Files, Franklin D. Roosevelt Presidential Library, Hyde Park, NY.

U.S. National Archives and Records Administration. (1944e, Haziran 15). *Telegram no. 1081 from Ambassador Steinhardt, Ankara* [DSH-792]. Record Group 59: General Records of the Department of State.

U.S. National Archives and Records Administration. (1945a, Ocak 2). *Memorandum for the President: Turkish relations with Japan*. Record Group 59: General Records of the Department of State.

U.S. National Archives and Records Administration. (1944f, Aralık 30). *Telegram no. 2434 from Ankara regarding Turkey's decision to break relations with Japan* [DSH-625]. Record Group 59: General Records of the Department of State.

EKLER

EK 1. (Pulhane, 2026).

Ek 2. (Pulhane, 2026).

